

PAPER DETAILS

TITLE: Hajime Nakamura - Ways of Thinking of Eastern Peoples: India-China-Tibet-Japan

AUTHORS: Muammer ISKENDEROGU

PAGES: 251-259

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/254453>

Hajime Nakamura

*Ways of Thinking of Eastern Peoples:
India-China-Tibet-Japan*

Kegan Paul International,
London and New York 1997, xx+712 s.

Bilgi edinmenin zor, anlamının daha zor, basmakalıp genellemelere başvurmanın ise yaygın olduğu bir ortamda, bir toplumun düşünce yapısı ile ilgili sağlıklı bakış açısına sahip olmanın yolu herhalde o topluma mensup fertlerin kendi düşünce yapılarını sunumlarını temel almaktan geçmektedir. Bu bağlamda Doğu halklarının nasıl düşündüğü sorusunun cevabı öncelikli olarak Doğuluların eserlerinde aranmalıdır. Hajime Nakamura'nın *Ways of Thinking of Eastern Peoples: India-China-Tibet-Japan* adlı kitabı bu açıdan son derece faydalı eserlerden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Eser bir giriş ve Hint, Çin, Tibet ve Japon düşüncesi ile ilgili dört temel bölümden oluşmaktadır.

Nakamura eserine, bir dünyaya aidiyet hissinin hiçbir dönemde bugünkü kadar kuvvetli olmadığını vurgulayarak başlar. İnsanlar bir taraftan global olayların etkisinde kalırken, diğer taraftan daha

güçlü bir şekilde kendi millet ve kültürlerinin yaşam ve düşünce yöntemlerinin etkisi altında kalmaktadırlar. Bu noktada, Batı medeniyetinin Doğu'nun bütün halklarını asırlardır etkisi altına almasına rağmen, onların pratik ve somut davranışlarını yönetmede etkili olamadığı görülmektedir. Yazar bu durumu geri kalmışlık veya az gelişmişlik gibi terimlere atıfla izah etmek yerine, her bir halkın kültürel özelliklerini ve geleneksel düşünce yöntemlerini inceleyerek izah etmek gerektiğini vurgulamaktadır.

Uzun zamandır Doğu ve Batı'yı iki farklı değer sistemi olarak görme ve Oryantal düşünce yöntemini manevî, içe dönük, sentetik ve sübjektif; Oksidental düşünce yöntemini ise materyalistik, dışa dönük, analitik ve objektif olarak değerlendirme eğiliminin olduğuna işaret eden yazar, bu tarz bir izahın artık reddedildiğini, Doğu ve Batı kültürlerinin oldukça karmaşık yapılar arz ettiği

ni belirtir. Örnek olarak, Batı medeniyeti içinde Yunan ve İbranî medeniyetleri oldukça farklı yapılara sahiptirler. Yine bu iki farklı yapının birleşiminin oluşturduğu medeniyet de ilkçağ, ortaçağ ve modern dönemlerde birtakım farklılıklar göstermektedir. Modern medeniyet sözkonusu olduğunda ise bunun her millette farklı özellikler kazandığı gözlemlenmektedir. Dolayısıyla, bütün bu farklılıkları kavramadan Batılılar'ın düşünce yapıları hakkında doğru genellemeler yapmak imkânsızdır. Aynı durum Doğu halkları için de geçerlidir. Bu halkların düşünce yöntemlerini kavramak için öncelikle her bir halkın düşünce yöntemini incelemek gereklidir. Yazar inceleme konusu yaptığı dört halkı Doğu'nun en etkili halkları olarak kabul eder ve ancak bu incelemenin ardından Doğu halklarının düşünce yöntemleri ile ilgili genel bir bakış açısının ortaya çıkmasının mümkün olabileceğini söyler.

Yazara göre bir halkın düşünce yöntemini incelerken yararlanabileceğimiz ilk vâsıta o halkın dilidir. Dil ile felsefî düşünceler arasında nasıl bir ilişki olduğuna dair Batı düşüncesinde değişik tartışmalar olduğunu vurgulayan yazar, genel varsayımı kabul ederek bu ikisi arasında paralel gelişmenin olduğunu ve dilin ses, yazı ve jestlerle düşünce eyleminde üretilen kavramın simgesi olduğunu

belirtir. Dolayısıyla her halkın düşünce yapısı incelenirken onların fikirleri ifade ediş şekilleri öncelikli olarak araştırma konusu edilmelidir. İkinci olarak, Doğu halklarının mantığının farklı işleyiş tarzı göz önünde bulundurulmalıdır. Son olarak bir halkın düşünce yapısı incelenirken filozofların düşünce yöntemlerinin millî ve tarihî gelenekten tamamen bağımsız düşünülemediği gerçeğinin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Bununla beraber büyük filozofların kendi geleneklerinin dışına çıktıkları, geleneklerini aştıkları da bir gerçektir. Büyük filozofları büyük yapan husus da zaten budur. Son olarak yazar, bir halkın farklı bir kültürü benimseme şekli sözkonusu olduğunda, o halkın genelde farklı kültürü doğrudan kabul etmediğini, eleştirerek, seçerek ve tâdil ederek alıntılar yaptığını ifade etmektedir.

Yukarıda söylenenleri göz önünde bulundurarak yazar, eserinde öncelikle Doğu halklarının düşünce yöntemlerinin özelliklerini tespit etmeyi, sonra da bu özelliklerin fiilî kültürel ortamda nasıl işlev gördüğünü araştırmayı hedeflemektedir. Bunu yaparken de tarihî sıralamayı temel alarak Hint'ten başlayıp Çin, Tibet ve Japonya ile devam etmenin daha uygun olacağını belirtmektedir. Bu bağlamda yazar şu sorulara cevap bulmaya çalışır: Kültürlerinin farklılığına rağmen Doğu

halklarının düşünce yöntemlerinde ortak özellikler var mıdır? Bu soruya cevap vermeden önce “Doğu” veya “Oryantal” kavramının anlamının araştırılması gerektiği söylenmelidir. İlk olarak Hegel tarafından ifade edilen, daha sonra da birçok düşünür tarafından tekrar edilen Doğu insanının kişisel varlığının tam olarak gerçekleşemediği, ferdin küllî olanın altında kaybolduğu iddiası, hem Doğu’da hem de Batı’da görülebilen bir fenomen değil midir? Doğu’nun sezgiselci ve sentetik, Batı’nın akılcı ve analitik olduğu iddiası da aynı yanılgıya düşmüyor mu?

Doğu’da bilginin insanı dünya ve âhirette mutluluğa götüren vâsita olduğu; Doğu’nun dinin, dindarlığın kaynağı, Batı’nın dinsizliğin mekânı olduğu; Doğu’nun manevî, ahlâkî olduğu, Batı’nın materyalist olduğu; Doğu’nun irrasyonalist, Batı’nın rasyonalist olduğu; Doğu’nun daha uzlaşmacı olduğu, Doğu dinlerinin dünyadan kaçışı öğrettiği, Doğu insanının meditasyonla tabiat üzerinde tefekküre dalarken Batı insanının tabiatı istilâ etmeye çalıştığı ve benzeri birçok genellemeler yaygın olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu genellemelere karşı kısaca şu söylenebilir: Tek bir Doğulu bakış açısı yoktur, Doğu insanların farklı bakış açıları vardır. Zaten Doğu’nun tek bir kültürel tarihi de olmamıştır, bu nedenle de tek bir Doğu kül-

türünden bahsedilemez. Doğuluya atfedilen özellikler de aslında insan tabiatının genel eğilimleri olup bu eğilimler hem Doğulu hem de Batılı halklar tarafından paylaşılmaktadır. Bu durumda Doğulu halkların düşünceleri niçin öğrenilmelidir? Yazar bunun iki tür faydasının olacağını söyler: İlk olarak bu bize ortada Hegel’in bakış açısından farklı bir resmin olduğunu gösterecektir. İkinci olarak, bu düşünce yapısını öğrenmemiz bize Batı düşüncesi-ne çok daha eleştirel gözle bakma imkânı sağlayacaktır.

Giriş bölümünü tâkiben Nakamura, Hint düşüncesini incelemeye geçer. İlk olarak vurgulanan husus, Hintliler’in varlıklarla ilgili düşüncelerini ifade ederken tümellere vurgu yaptıkları ve soyut kavramları somut hakikatler gibi ifade ettikleri tespittir. Düşüncelerin ifade edilişinde genellikle olumsuz ifadelerin kullanıldığı Hint düşüncesinde mutlak varlık da ancak olumsuz vasıflarla ifade edilebilmektedir. Bu bakış açısına göre, bilinmeyen ve tanımlanamayan daha fazla ilgi çekicidir. Tümel kavramlara yapılan bu vurgu ferdiliğe ve tikelliğe vurguyu azaltmıştır. Bunun yansıması olarak şu hususlar zikredilebilir: Herhangi bir bölgenin coğrafi ve meteorolojik ayrıntılarıyla ilgilenilmemesi; ahlâk veya masal kitaplarında ferdin duygu ve davranışlarının fazla eleştirilmemesi; güzellikle ilgili genel

tartışmaların olmasına rağmen belirli somut sanat eserleri ile ilgili analizlerin yapılmaması; Tanrı'nın ferdî şahsiyetinin olmaması, O'nun tümel güç ve faziletin sembolü olarak algılanması. Son olarak tabiat ilimlerinin gelişmesi de tümellere yapılan bu vurgunun bir yansıması olarak görülebilir.

Tümel varlığa yapılan bu vurgu bizi varlığın birliği fikrine götürmektedir: Hintlilere göre her şeyin arkasında Küllî Varlık vardır. Küllî Varlık hakikatin kaynağıdır. Bu düşünceyi savunan monist Vedanta Okulu klasik Hint düşüncesinin en önemli okulu olmuş ve diğer Hint düşünce okullarını da etkilemiştir. Hemen hemen bütün Hint düşünce okulları hakikatin tek olduğuna ve onun da nihaî olarak ruhsal olduğunu savunmaktadır. Hint etiğinin gâyesi de bu hakikatle (*Atman*) birleşmek ve ferdî varlığın onda yok olmasıdır. Bu bağlamda Nakamura, Budizm'in Hint ortodoks felsefesinde kabul edilen bu metafizik prensibe karşı olduğunu vurgulamaktadır. Budizm dünyevî işlerde birlikte hareket edip sosyal hayatta birliği sağlayarak mutlak erdeme ulaşmayı öğretir. Bu panteistik eğilimin yansıması olarak Hintliler günümüzde dahi Batılı bir filozofu çalışma gereği duyduklarında Hegel, Whitehead ve Spinoza gibi filozofları tercih etmektedirler.

Yazar, Hintlilerin tümellere bü-

yük önem vermeleri nedeniyle fenomenleri durağan olarak anlama eğiliminde olduklarını söyler. Bu âlemde her şey değişim ve hareket içinde olmasına rağmen varlıkların özünde herhangi bir değişim vukû bulmamaktadır. Bu nedenle varlıkların özüyle ilgilenmek onların değişen görünümleleriyle ilgilenmekten daha önemlidir. Bunun yansıması olarak şu hususlar zikredilebilir: Sanskrit cümle yapısında varlığın değişmez yönünü ifade etmesi nedeniyle isim hâlinin fiil hâlinde daha çok kullanılması; Hint dilinde değişik zaman kiplerinin olmasına rağmen bu kipler arasında kesin ayrımların oluşmaması; kesin zaman kavramına önem vermeyen Hintlilerin doğru tarihler veren tarih kitapları yazmamaları; Kişisel hayat tecrübesini tekerrür eden ezeli hayatın durağan bir parçası olarak görmeleri; yine bu tavrın bir yansıması olarak Hintlilerin fiziki dünyaya karşı pasif bir tavır takınmaya eğilimli olmaları, bunun neticesinde sosyal ve siyasî hayatta pasif bir direniş, ekonomik hayatta fazla üretim yerine eşit paylaşım, durgunluk ve pasifliği öven bir tavır takınmaları.

İnsanın benliği ile aşkın varlık ilişkisini etraflı bir şekilde inceleyen Nakamura, Hintlilerin aklı veya nefsi dışsal bir cevher olarak algılamaktan hem günlük dilde hem de felsefi düşüncede kaçındıklarını vurgular. Budizm dışarda bırakılırsa, Hint düşüncesinde

kişinin içinde düşünülen ruh, aşkın varlık olan *Atman* ile de özdeşleştirilmektedir. *Atman*'ın varlığının sezgi ile bilinebileceği kabul edilir. Yüce benlik ferdî benliğin özü olunca bu ikisinin birliğinden bahsedilebilir. Bu birlik bizi tabîi olarak *avataraya*, yani *enkarnasyona* götürmektedir. Hintliler genellikle Yüce varlığın on farklı *avatarasından* bahsederler. Bu bağlamda yazar Hindistan'da monoteizmin ortaya çıkmadığını belirtir. Mutlak varlık sınırlayıcı vasıflardan yoksun kişisel olmayan ruhsal bir ilke olarak kabul edilmektedir. Mutlak varlık çok soyut olarak düşünüldüğünden, Hintliler somut tanrılar edinerek onlara tapınma ihtiyacı hissetmişlerdir.

Nakamura'ya göre tekilerden ziyâde tümellere büyük önem verme anlayışının yansıması olarak Hintliler fertlerin eylemlerini önemsemezler, bunun yerine fertleri aşan tümel varlığın gücüne vurgu yaparlar. Sanskrit cümle yapısı incelendiğinde dolaylı anlatımın tercih edildiği, öznenin zikredilmesinden özellikle kaçınıldığı dikkat çekmektedir. Kişinin eyleminin kabul edilir olup olmaması da onun gerçek ve evrensel kanuna (*dharma*) uygun olup olmamasına bağlıdır ve bu bağlamda eylemin kimin eylemi olduğu çok önemli değildir. Ferdin ön plana çıkarılmamasının bir yansıması olarak Hintliler yazdıkları birçok eseri eski azizlerine atfederler.

Böylece ferdin önemi küçümsenir ve söyleyenden ziyâde söylenen ön plana çıkarılmaya çalışılır. Bu bağlamda Buda'nın ölümünden sonra Buda'ya atfedilen birçok görüşle ilgili olarak Budistlerin genel yaklaşımı, iyi ve doğru olan her fikrin, Buda tarafından ifade edilsin veya edilmesin, onun öğretisi olduğu şeklindedir.

Evrensel kanunu bilip ona boyun eğme Hintliler için ahlâkî ve dinî açıdan büyük önem arz etmektedir. Hint dinleri felsefi tefekküre dayanırlar ve felsefeden ayrılamazlar. Hintliler için imanın esası mümkün olan herhangi bir vâsıtayla hakikati görmektir. Gerçek hikmet kurtuluşa götüren yoldur. Kurtuluş ise gerçek hikmetin kuvvetiyle elde edilen ruhsal uyanıklıktır. Bu bağlamda iman ile bilgi arasında bir çelişkinin gündeme gelmesi düşünülemez. Ahlâk, ırkının bir ferdi olmaktan çok canlı varlık türünün bir âni olarak algılanan insanın sadece insanla olan ilişkisini değil, tüm canlılarla olan ilişkisini düzenler. Hayvan haklarının savunulması da bunun tabîi bir neticesidir. En yüce otorite olan evrensel kanun ruh taşıyan tüm varlıklara iyi davranmayı gerektirir. Hintliler evrensel düzenin geçmişte gerçekleştiğini düşünürler. Artık bu düzeni tekrar kurma imkânı olmadığı için Hintliler geçmişe taparlar ve klasik olan her şeye hayranlık duyarlar. Buda bile kendini yeni bir okul kurucusu

olarak görmek yerine her zaman geçerli evrensel kanunu keşfetmeye çalışan birisi olarak kabul eder. Yeni düşünceler ortaya konulurken dahi bu düşünceler eski otoritelere atfedilerek temellen-dirilmeye çalışılır.

Nakamura'ya göre kendi kişilikleri ile başkalarının kişilikleri arasında keskin bir ayırım yapmayan Hintliler, kişi ile tabii çevresi arasındaki ayırımı da tam olarak algılayamamışlardır. Hintlilerin meditasyon âleminde yaşamalarının yansıması sanatlarında da kendini gösterir. Bir heykel yapılırken dış âlem yerine hayal âleminde yararlanılır. Heykel yapılırken hiçbir zaman fizikî zaman-mekân sınırlarına riâyet edilmez. Hayallerin ise sınırı yoktur. Bu, kendini hikâyelerde de göstermektedir. Hayalciliğe bu kadar fazla dalma, kişiyi gerçek hayatta da hayaller peşinde koşmaya itebilir. Bu bağlamda altın orta, Budizm dışındaki Hint düşüncesinde karşımıza çıkmaz. İnsan hayatını idealize etmede mitoloji ve şiirden de yararlanılır. Hatta mitolojik ifadeler felsefi tartışmalarda dahi kullanılır. Hint tarih kitapları da bunun etkisiyle masalımsı bir karakter arz etmektedir. Yazara göre bu eğilimin neticesi olarak Hint medeniyetinde tabiat ilimleri gelişmemiş, bu da ekonomik gerilemeye neden olmuştur. Tabiat ilimleri yerine ise daha çok manevî ilimler teşvik edilmiştir.

Nakamura bu yapısıyla da Hint düşüncesinin oldukça dinî bir karakter arz ettiğini ileri sürer. Bu dünyaya değer vermeme, bu dünyayı aşma anlayışı, medeniyeti temsil eden şehirlerin gelişmesine neden olmuştur. Yine bu anlayışın neticesi olarak Hint düşüncesi oldukça hoşgörülü bir yapı arz etmektedir. Farklı okul mensupları birbirlerine oldukça hoşgörülü davranırlar. Hint dünyasında “sapkın” kavramı bulunmaz. Hiçbir okul mensubu kendi öğretisinin tek gerçek olduğunu savunmaz. Bu nedenle de Hint dünyasında din savaşları olmamıştır. Nakamura, Hintlilerin dinsel özgürlüğe diğer tüm milletlerden daha fazla önem verdiklerini vurgular ve bu bağlamda bir Amerikalı profesörden şu alıntıyı yapar: “Ekonomik ve politik hayatta ferdiyetçiliğe bu kadar vurgu yapan bizlerin ahlâk ve din alanında Hint düşüncesiyle karşılaştırıldığında ferdiyetçiliğe bu kadar az yer vermemiz ne büyük çelişkidir.”

Çin düşüncesine girişte Nakamura, Çin'in kültürel tarihinin binlerce yıl eskiye dayandığını ve Çin kültürünün, çevresindeki kültürler üzerinde güçlü etkisi olması nedeniyle bu kültürün bazan “Uzak Doğu Kültürü” olarak da isimlendirildiğini belirtir. Batı dillerine benzer bir yönü olmayan Çin dili, düşünce yapısının anlaşılmasında önemli bir vâsıta-dır. Çin düşünce yapısında Bu-

dizm'in de önemli yeri vardır. Ancak Çinliler'in Budizm'i alırken geleneksel düşüncenin etkisiyle dönüştürerek aldıkları, bu bağlamda bütün Budist metinleri tercüme edip artık orijinal metinlere başvurma gereği duymadıkları, tercüme ederken de oldukça serbest bir tercüme metodunu kullandıkları ve sonuçta yorum ve metot açısından oldukça farklı bir Budizm ortaya çıkardıkları vurgulanmalıdır.

Hintlilerin aksine Çinliler somut düşünceye eğilimlidirler. Kavramlar oldukça somut şekilde ifade edilir. Bu nedenle Çince'de cisim ve şekilleri ifade için bolca kelime bulunmaktadır. Bunun neticesi olarak soyut düşünce gelişmemiştir. Daha çok hissî idrâke vurgu yapıldığından tümel kavramlarla çok az ilgilenilmiştir. Bu açıdan Çince'nin Yunanca gibi felsefe yapmaya uygun bir dil olduğu düşünülmemelidir. Zaten pratik felsefe için bu gerekli de değildir. Diğer yandan Çinliler tabiat bilimlerinde diğer milletlerden çok ileri bir seviyede olmuşlardır. Matematikte Hintlilerden bağımsız sistemler geliştirmişler, botanik alanında birçok eser üretmişlerdir. Tikellere ve tekillere vurgu Çin düşüncesinin beş klasğinde de ön plana çıkmaktadır. İnsan hayatına yön veren kurallar belirli olay ve tekil fertlere atfen ifade edilir. Yine Zen Budizm'inde Buda'nın gerçek hakikati kelimelerle değil, so-

mut tecrübeyle kazanılır. Fikirler müşahhas örneklerle anlatılmaya çalışılır. Hintlilerin aksine Çinliler tarihî olayları objektif ve dakik bir şekilde kaydederler. Onlar için tarihî eserler ne kadar ayrıntılı ise o kadar mükemmeldir.

Çin düşüncesinde eskiye karşı aşırı bir saygı duyulur. Eski hayat tarzı gerçeğin ölçütüdür. Yeni olan bozuk kabul edilir, eski yüceltildiği için de ileriye yönelik kötümser bakış açısı hâkimdir. Bu nedenle yeni düşünceler geliştirme gayreti ve iddiası yoktur. Konfüçyüs dahi bağımsız spekülasyonlarla hakikati aramayı amaçlamayıp gününün sosyal sistemini önemsemekle beraber geçmişî taklit edip canlandırarak gününün sosyal hayatını değiştirmeye çalışmıştır. Bu düşünce tarzında öğrenme, nesilden nesile değişmeden aktarılan bilgiyi kabul etmektir ki, öğrenmek etimolojik olarak da "taklit etmek"tir.

Hint düşüncesinin aksine Çin düşüncesinde çokluk asıldır ve çokluğu düzenleyen bir kural arama sözkonusu değildir. Bu durum birçok sanatın da gelişmesine neden olmuştur. Somuta yoğunlaşmaları sanatta muhayyilelerinin sınırlı kalması sonucunu doğurmuştur. Bu nedenle roman üretebilmelerine rağmen, destan üretememişler, şiirde de somut unsurları ön plana çıkarmışlardır. Çin düşüncesinde dilde süslü söylem, anlamdan önce gelir. Tartışmalarda da teorik tartışma-

lara dalmaktan ziyâde karşı tarafın psikolojisini keşfedip onu ikna esastır. Her açıdan klasikler ölçü kabul edildiği için onlara eleştirel olarak yaklaşmayıp, onlardaki çelişik hususları başka bir klasiğe atfen gidermeye çalıştıkları görülmektedir.

Nakamura Çinlilerin her şeye insan merkezli yaklaşıklarını vurgular. Soyut kavramlar bile insanla ilişkileri bağlamında anlaşılır. Çince’de özne çoğu zaman insandır. Fikirler ifade edilirken de insan özne olarak kabul edilir. Faydacı anlayışın etkisiyle Çinliler daha çok ahlâk, siyaset ve dünyevî başarıya götüren şeylerle ilgilirlirler. Faydalı olmadıkça mantık geliştirilmez. Faydacılık ve dünyevî eğilimin yansıması olarak mitolojiye çok az yer verilir. Halk inanışları ve dinlerde de dünyevi eğilim ön plana çıkar. Çin’de Budizm ve Hristiyanlık dahi dünyevî, hümanistik, realist ve faydacı bir yapıya bürünmüştür. Bu eğilimin neticesi olarak metafizik düşünce çok fazla gelişmemiştir. Çin düşüncesinde ferdiyetçilik önemli bir yer tutmaktadır. Memurluk sınavında ölçü ferdî özelliklerdir. Fert aşkın varlıkla dahi iletişim kuracaksa bir aracıya ihtiyaç duymaz. En önemli ilgi alanının ahlâk olduğu yukarıda belirtilmişti.

Kozmik hiyerarşiye önem verilir ve kişi bu hiyerarşiye uyduğu oranda doğru davranış sergilemiş olur. Bu anlamda Hintlilerin *dar-ması* ile Çinlilerin *taosu* aynı şeyi

ifade eder. Çin düşüncesi de uzlaşmacı bir yapı arz etmektedir. Mutlak kötülük reddedilir ve hiçbir insanın mutlak anlamda kötü olmadığı, dolayısıyla nihaî olarak her insanın kurtuluşa ereceği vurgulanır. Din savaş nedeni olamaz ve bu nedenle Konfüçyüsçü, Taoçu ve Budist öğretiler uzlaştırılmaya çalışılır.

Nakamura, bir kapitalist açınsından hiçbir değeri olmayan Tibet topraklarının eşsiz bir kültür ürettiğini vurgular: Lamaizm Budizm’de bulunmayan birçok unsur içermektedir. Tibetçe’nin de Çince gibi soyut fikirleri ifade etmeye uygun bir dil olmadığına dikkat çeken Nakamura, ferdî varoluşun güçlü olduğu bu topraklarda aile ve ırkî bağlar oldukça zayıf olduğundan bu boşluğu Lamaizm’in doldurduğunu belirtmektedir. Yaşayan Lama, Buda’dan dahi önemli kabul edilir ve ona mutlak bir bağlılık esastır. Nakamura, Lamaizm’in tabiat şartları nedeniyle aktif, cesur ve güçlü yapıya sahip Tibetlileri pasifleştirdiğini de vurgular.

Japon düşüncesi ile ilgili bölüme, düşünce tarihinde fikirlerin değişik kültürel bağlamlarda tadilata uğramasının yaygın olduğunu ifade ederek başlayan Nakamura, Japon düşünce yapısını etkileyen en önemli kültürün Çin kültürü olduğunu, Budizm ve diğer Hint düşünce okullarının da Çin aracılığı ile Japon düşüncesi ni etkilediğini ileri sürmektedir.

Fakat Çin düşünce yapısına oldukça benzer olan Japon düşüncesi bütün bu dış unsurları olduğu gibi almak yerine kendi yapısına uydurarak benimsemiştir.

Japonlar da Çinliler gibi fenomenler âlemini mutlak olarak kabul eder ve somut müşahhas olaylara daha fazla önem verirler. Fenomen âleme önem verme tabiat sevgisiyle de örtüşür. Tabiatın küçük kopyasını yapmak Japon bahçe kültürünün en önemli özelliğidir. Şintoizm de bu dünya hayatına büyük önem verir ve öte dünya pek tartışma konusu yapılmaz. Bu inançta Hint düşüncesinde karşılaştığımız ruh göçü, *karma* ve benzeri öğretiler bulunmamaktadır. Bu anlamda Budizm dahi Japonya'da dünyevî bir dine dönüşmüştür. Dünyanın kötü olduğu inancı burada asla kabul edilmez. Japon inancına göre Buda değişik beldelere gönderdiği öğrencilerine “şayet benim öğretilerim başka beldelerde uygun değilse onları kullanmak zorunda değilsiniz” der. Değişik dinler arasındaki uyum Japonya'da da kendini gösterir. Hatta bir Japon hem Budist, hem de

Şintoist dahi olabilir ve bunda hiçbir çelişki görmez. Her ne kadar bu dinlerin yolları ayrı ise de bunların hepsinin aynı aydınlanmaya götürdüğüne inanılır. Burada Hint ve Çin dinî okullarının Japonya'da barışçıl yollarla yayıldığı vurgulanmalıdır. Şintoizm ise barışçıl yollarla dahi herhangi bir yerde yayılamamıştır, çünkü Şintoizm'in bir kabile dini olması ona bu imkânı vermemiştir. Çin düşüncesi gibi soyut düşüncenin fazla ilgi görmediği Japon düşüncesi de sezgisel ve duygusaldır. Bununla birlikte tabiat bilimlerinde Çinlilere benzer bir başarı sağladıkları da bir gerçektir.

Hajime Nakamura'nın Doğu düşüncesi ile ilgili eseri, Doğu halklarının dil ve kültürüne hakim bir uzmanın uzun yıllar boyunca yaptığı çalışmanın bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla genel olarak Doğu düşüncesi tarihi veya Hint, Çin, Tibet ya da Japon düşüncesi tarihi okumaya başlamadan önce bu halkların düşünce yöntemleri hakkında bilgi sahibi olmak isteyenler için önemli bir eser olarak tavsiye edilebilir.